

Beszédfeldolgozást vizsgáló tesztek iskoláskorig

Juhász Valéria

juhasz.valeria@szte.hu

SZTE JGYPK Magyar és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

Radics Márta

radics.marta@szte.hu

SZTE JGYPK Magyar és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

Az írás-olvasás megalapozását a beszédpercepció és a beszédprodukciónak megfelelő szintű képességeivel és készségeivel kezdhetjük. A beszédpercepció magas szintű fejlettsége és az erre épülő fonológiai tudatosság nélkülözhetetlen az olvasástanulás megkezdéséhez. Mind a beszédpercepció, azaz, hogy a különböző hangokat pontosan azonosítani tudjuk, mind a fonológiai tudatosság különböző szintjeinek a magas szintű kifejlődése, valamint a szótagokkal, hangokkal történő összetettebb manipulációs képességek kialakításának a folyamata hosszú hónapok, évek során fejlődik ki. Ezek kialakulása ugyan már születéstől elkezdődik, azonban folyamatosan pontosodik, fejlődik. Különösen alkalmas időszak erre az óvodáskor, hiszen ekkor a legszenzitívebb az agynak erre való figyelme, strukturálódási képessége és funkcionáló szerepének kialakítása. Kisiskoláskorban ezen képesség fejlődése már plafonhatást mutat.

Azért, hogy minden kisgyermeket nevelő (legyen az akár szakember vagy szülő) jól tudja segíteni a gyermekek ezen képességének a fejlődését még iskoláskor előtt, összegyűjtöttük mindazon vizsgáló tesztek feladattípusait, amelyek ezen képességek szintjét mérik az óvodás gyermekeknél. A tudományos megalapozottságú tesztek típusfeladatai alkalmasak arra, hogy azokat fejlesztésekbe fordítsuk, fejlesztésre használjuk. Ezek és a tanulmányban még említett vizsgálatok ismerete és használata nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a gyermek a lehető legjobb képességekkel és készségekkel kezdje az olvasástanulást. Tanulmányunk végén található összegző táblázat segíti a feladattípusok közti eligazodást a szintek és a tevékenységi formák közt.

Kulcsszavak: beszédszlelés, fonológiai tudatosság, óvodáskor, feladattípusok, olvasástanulás

Bevezetés

A beszédpercepció kutatások nagy ívű lendületet vettek hazánkban is az 1980-as évek végén, hiszen 1963-ban megszüntették a beszéd- és értelemgyakorlatok tantárgyat (vö. Adamikné Jászó, 2006; Juhász, 2020), vagyis az írás-olvasás beszédfejlesztéssel történő megalapozását, majd 1978-ban bevezették a globális vagy más néven szóképes olvasástanítási módszert (Adamikné, 2019). Hamar kiderült, hogy ez a módszer zsákutcába vezetett. Kiemelkedő tudósaink, Adamikné Jászó Anna, Gósy

Mária, Csépe Valéria, Pléh Csaba és még sok más elkötelezett szakember pszicholingvisztikai-olvasástanítási, majd neurolingvisztikai kutatásai megerősítették, hogy már óvodában figyelni kell a gyermekek nyelvi fejlettségére, foglalkozni kell a nyelvi tudatosság életkori szintű fejlesztésével, a nyelvi elemekre való tudatos figyelemmel, és fokozatosan el kell jutniuk a gyermekeknek iskoláskorra az egyes beszédhangzók észleléséig. Ebben úttörő szerepet játszott egy szegedi óvodapedagógus, Vekerdi Iréne munkássága is, aki megalapozta a ma már sokak által ismert beszédhanghallási képesség fejlesztését óvodáskorban (Vekerdi, 1998). Tudományosan is azonosították, hogy az írás és olvasás alapja a beszédészlelés és beszédmegértés korai fejlesztése. (Ez lett a hangoztató-elemző-összetevő, szótagoltató olvasástanítási módszer alapja.) Ugyanakkor az eltelt fél évszázad ellenére az Óvodai nevelés országos alapprogramja még mindig nem helyez ennek fejlesztésére tudatosabb figyelmet, annak ellenére sem, hogy azóta számos, gyakorlattal teli kiadvány született ebben a témakörben. Tanulmányunkban röviden bemutatjuk a beszédpercepció fejlődésének állomásait, elsősorban Juhász (2023a. 20–23. o.) számos kutatásleírást felhasználó összefoglaló munkája alapján, majd bemutatjuk, hogy hazánkban a beszédészlelés és beszédmegértés vizsgálataira milyen szűrőeljárások léteznek, hiszen a feladatok, illetve ezek elméleti hátterének az ismerete segítheti a óvodapedagógusok, gyógypedagógusok, fejlesztőpedagógusok, tanítók és nem utolsósorban a szülők hatékonyabb fejlesztő munkáját az írás-olvasás tanulási szakasz előkészítésében.

A beszédészlelés és a beszédmegértés állomásai

A beszédfeldolgozásnak/beszédpercepciónak két nagyobb összetevője van: a *beszédészlelés* és a *beszédmegértés*. Mindez egy ép hallási rendszert feltételez. A percepció a beszéd szegmentális és prozódiai/szupraszegmentális jegyeinek észleléséből áll, amelyek értelmezését kiegészítik az extralingvális jelek (testtartás, gesztusok, mimika stb.). A beszéd szegmentális jegyeinek percepciójához tartozik a fonémák (hangzók, hangsorok) észlelése, azonosítása, illetve ezek megértése: a jelekhez való kommunikációs jelentés/funkció/asszociációk társítása, amit pontosítanak a hangsorokhoz tartozó prozódiai jegyek (dallam, szünetek, hangsúlyok stb.). Ezek fejlődését nézzük végig vázlatosan.

Az *anyaméhben belüli* 16–22. hét között a magzat már érzékeli a testen belüli hangokat, az anya szívverését, légzését, bélmozgásait. A 23. héttől már az anyaméhben kívüli hangokat is elkezd észlelni. Érzékeli a magzatvízen keresztül az emberi beszédet, tanulja annak prozódiját: az anyanyelv intonációját, hangsúlyait, ritmusát stb.

Világrajövetelekor fejlődnek a szenzoros képességei, a látása és a hallása is, érzékeny lesz a hangerősségre. Képes a beszédet elkülöníteni más hangoktól, az édesanyja hangját megismeri. Az első hónapokban a csecsemő elkezd figyelni a beszéd prozódiai elemeinek váltásaira, ami segíti őt a nyelvi elemek szegmentációjában.

Két hónaposan már különbséget tud tenni a beszéd érzelmi színezetei közt. Nézi a hozzá beszélők mimikáját, artikulációját. Már különbséget észlel a csecsemő a beszédhangzók közt: minél nagyobb a különbség, annál könnyebben észleli azokat.

Négy-hat hónapos korában a csecsemő a hang irányába fordítja a fejét vagy a szemét, egyre több különbséget tesz a körülötte lévő hangok közt, megismeri családtagjai hangját. Kedveli az ismerős dalokat, és már kezd „szót érteni”.

Hat-kilenc hónapos kor között meg tudja különböztetni az anyanyelvi beszédet az idegen nyelvtől. A hangok forrását keresi, „párbeszédszerű” csevegést lehet vele folytatni. A hangokat, illetve azok forrásirányát is személyekhez, dolgokhoz, cselekvésekhez tudja kötni. Felismeri a nevét, ha szólítják. Már ért szavakat.

Kilenc-tizenöt hónapos kor között kezd építeni a globális megértésre, amiben segítik az azonos hangsorok ismétlődéséhez társuló jelentések. A magasabb hangfekvésű beszédet könnyebben érti, meg tudja különböztetni az anyanyelve szempontjából lényeges és lényegtelen hangvariációkat. A nevét egyértelműen kihallja a háttérszövegből is.

Egyéves korban a gyermek kb. 40–80 szót ért meg. A mondókákban, dalokban érzékeli a ritmust, mozog is rá, de még nem szinkronizáltan.

Tizennyolc-huszonnégy hónaposan egyszerű kérdéseket megért, tárgyakat megmutat kérdésre (pl. *Hova bújt a maci?* – a képeskönyvben; vagy *Mutasd meg, hol van a...!* stb.). A beszédértésben a prozódiairól fokozatosan a szegmentális elemekre, hangsorokra, szavakra, szintaktikai szerkezetekre, a mondatok megértésére fordítja a figyelmét („kulcsszó-stratégia”). Ekkor még kétféle hangsort tárol egy-egy szóra: saját változatát és a konvencionális változatot pl.: *kapasz* és *kapaszkodik*. 18 hónaposan 200-300 szót értenek meg.

Két-három éves korban a beszédértés, a szókincs rohamos fejlődésével egyre több hangsorhoz tud jelentést kapcsolni, ami elősegíti a hierarchikus beszédmegértés kialakulását. A kettős tárolás fokozatosan eltűnik. A kisgyermek már összetettebb mondatokat is megért, kéréseket végrehajt. Finomodik az auditív alak-háttér megkülönböztetési képesség, a hangzásukban hasonló dolgokat is kezdi megkülönböztetni. Figyelme a morfológiai (a szavakat alkotó elemek: szótövek+toldalékok) és a szintaktikai elemekre (a szó szerkezetekre, azaz a szavak egymáshoz való kapcsolódására) is kezd ráirányulni.

Három-hat éves korban összehangolódik a mozgás és a ritmus, a ritmusos mondókák eredményeként kezd kialakulni a szótagtudat, szótudat.

Ötéves kor körül kezdenek stabilizálódni a fonémakategóriák, vagyis a képzésükben hasonló vagy közeli hangzókat meg tudja különböztetni egymástól. Kontextusfüggetlen helyzetben is képes a kisgyermek a beszédhangok azonosítására. Megfelelő nyelvi input esetén egyre érzékenyebb lesz a nyelvi humorra. Megérti az időbeli eseményekhez kötődő nyelvi elemeket (múlt idő jele, jövő idő segédigéje). A tapasztalatoktól, az ismert szavak mennyiségétől, a körülötte lévők által használt nyelvi struktúrák minőségétől és gyakoriságától függően fejlődik a gyermekek nyelvi megértése. Akikkel mindennap beszélgetnek, akiknek mindennap olvasnak mesét, verset – különböző műfajokban, különböző témákhoz kapcsolódóan, de az életkori nyelvi szintjükhez, érdeklődésükhöz igazítottan –, azok nyelvi, kognitív fejlődése megelőzi kortársaikét.

*Hat-kilenc éves korban az írás-olvasás tanulással tovább stabilizálódnak a fonémaészlelései, már nemcsak a hangzók finom különbségeinek észlelésében mutat jártasságot, hanem a hangzók időtartamának megkülönböztetési képessége is fejlődik, ezzel összefüggésben – megfelelő gyakorlatokkal – a fonémamanipulációs képessége is magas szintre fejleszthető. Kezd kialakulni a metaforikus gondolkodása, a szavak absztrakt jelentéseinek felfogása (pl. *Felhúzzuk a nyúlcipőt. Ne lógasd az orrod!*), megérti a különböző szerkezetű, többszörösen összetett mondatokat. A változatos nyelvi struktúrákhoz egyre pontosabban tud megfelelő jelentést társítani. Egyszerűbb, 8-9 szóból álló összetett mondatokat is meg tud ismételni, pl. *A kutya, amelyik a mamáéknál van, nagyon barátságos.**

A beszédpercepciót vizsgáló tesztek óvodáskorban

Mivel a beszédpercepciónak (beszédfeldolgozásnak = beszédészlelés és beszédmegértés) meghatározó szerepe van a nyelvi fejlődésben, a beszéd beindulásában, fejlődésében és az olvasástanulásban is, ezért az iskoláskorig használható, nyelvi képességekre irányuló szűrőeljárások hangsúlyt fektetnek ennek vizsgálatára.

A következőkben röviden írunk néhány, óvodáskorban használható diagnosztikai eszközről, szűrőeljárásról, amelyek egy részét csak speciális – azaz nem pedagógusi – képzettséggel rendelkezőknek, külön tanfolyami keretek közt elsajátítva lehet használni (pl. a SZÓL-E?-tesztet logopédusok vehetik csak fel, erre irányuló végzettséggel). Ugyanakkor ezen tesztek beszédfeldolgozásra irányuló feladatainak az ismerete bővítheti az óvodapedagógusok felkészültségét és módszertani repertoárját az iskolai előkészítésre vonatkozóan.

Az általunk a következőkben jellemzett tesztek közül néhány sztenderdizált, illetve nagy mintán bemért: normatív átlagokhoz lehet viszonyítani adott életkorú gyermek elért teljesítményét. Az eredményeket illetően tehát megbízható viszonyítási pontot jelentenek a gyerekek fejlettségének objektívebb megismerésében. Azonban azt meg kell jegyeznünk, hogy a sztenderdizált és a gyógypedagógusok, fejlesztőpedagógusok

stb. által általánosabban is ismert vagy az óvodapedagógusok által ismertebb (vö. Kádár, Hódi és Soós, 2021. 166. o.) tesztek egy része nem a mai gyerekekre van bemérve (kivéve a Gyermekfejlődési kérdőív Nyitrai, Korintus, Hajdúné, Józsa, Rózsa és Kereki, 2021), mégis úgy véljük, hogy akár a 20 éve sztenderdizált vagy nagy mintán bevizsgált tesztek is iránymutatóul szolgálnak az esetleges fejlődési lemaradásokat illetően, illetve azzal kapcsolatban, hogy hol kell kezdeni a fejlesztést. Az óvodásoknak összeállított literációs (írás-olvasás elsajátításra irányuló vö. Juhász, 2017) készségek kialakítására, illetve azok adott életkorban elvárható szintjének bemérésére használt tesztek feladatait azért is érdemes ismerni, mert ezek, illetve a tesztek elméleti háttérének és a gyermekek tipikus beszédfeldolgozási fejlődési menetének ismerete alapján a fejlesztéseket is tudatosabban, s így hatékonyabban lehet megtervezniük az óvodapedagógusoknak vagy a szülőknek. Mindezekon túl az is átláthatóbb lesz, hogy a fejlesztések milyen sorrendben építhetők fel a szisztematikus és eredményes munka érdekében.

Jelen munkánkat motiválta Kádár és munkatársainak (2021) az óvodapedagógusok által végzett kutatásának eredménye. A vizsgálat arra irányult, hogy milyen írás-olvasás előkészítő tesztet ismernek a pedagógusok, és kinek a feladata a fejlesztés óvodáskorban, valamint hogy fontos-e az olvasás „előkészítéseinek” a fejlesztése az óvodában. Miközben az óvodapedagógusok csaknem 90%-a fontosnak tartja az írás-olvasás előkészítését óvodában, 60%-uk kiemelt feladatként tekint erre, közel 80%-uk pedig munkájába tartozónak érzi ezt, addig az erre irányuló mérőeszközök ismertségét vizsgáló kérdésnél a pedagógusok egyharmada válaszolta azt, hogy ismeri a DIFER-t, 22%-uk nem ismert ilyen tesztet, 11%-uk az óvodában használt/összeállított egyéni megfigyelési mérőeszközt írt be, amelyet az írás-olvasás előkészítésének vizsgálatára használnak. Egyéb tesztek, mint például a SZÓL-E?, GMP, MSSST, DPT stb. nemigen ismertek az óvodapedagógusok által (Kádár és mtsai., 2021). A KOFA-3-tesztre, amely korai jelzője lehet a nyelvi lemaradásnak, s így az írás-olvasási előkészültségnek is, nem volt bejegyzés (talán a korai életkor miatt: 3-4 évesek esetében még kevésbé merül fel, hogy a nyelvi fejlődés már ebben az életkorban is jelzi, hogy milyen sikeres lehet majd a gyermek olvasástanulása). Ugyanakkor megjegyezzük, hogy ezen kutatásalapú, nagy mintán bemért tesztek közül végzettség nélkül csak a DIFER-t vagy az MSSST-t végezhetik el óvodapedagógusok, a KOFA és a SZÓL-E? kizárólag logopédusok által elvégezhető/kiértékelhető eljárások, a Sindelar- és a GMP-vizsgálat óvodapedagógusok által is elvégezhető képzések. Hozzáteesszük, hogy az egyéni megfigyelésekre alapozott fejlesztések is igen sikeresek lehetnek nagy tapasztalattal, alapos elméleti háttértudással rendelkező óvodapedagógusok munkájában, azonban akkor is érdemes (lehet) egy-egy olyan, „objektívebb” mérőeszközt bevetni, amely számszerűen is feltárja a gyermekek (különböző területeken lévő) fejlettségi szintjét. Az óvodapedagógusok és a gyógypedagógusok (logopédusok) közös, összehangolt fejlesztőmunkájának az eredménye nagyobb hatékonyságú, mint amikor csak egyetlen szakember próbál egy héten egy-két alkalommal kiemelt figyelmet szentelni az egyes gyermekek sajátos nehézségeinek. Különösen effektívek lehetnek a fejlesztések, ha ezekbe a szülőket is sikerül aktívan bevonni.

Problémaészlelés esetén, és ha azt a szűrőeljárás eredménye is indokoltta teszi, egyetlen teszt nem elegendő bármiféle diagnózis felállításához, további, szakértők (gyógypedagógusok, pszichológusok, orvosok: neurológusok, fül-orr-gégészek, pszichiáterek stb.) által ajánlott vizsgálóeljárások (lehetnek) szükségesek a gyermekek pontosabb megismeréséhez. Ahhoz, hogy kialakíthassák a megfelelő fejlesztést, azt is érdemes feltárni, hogy milyen okokból eredeztethető egy esetleges elmaradás. Egészen eltérő fejlesztést és kimenetet irányozhat elő, ha egy elmaradás a szociokulturális körülményekből, egy, az előzőtől független nyelvi késésből, nyelvfejlődési zavarból, vagy más fejlődésbeli elmaradásból következik, esetleg az átlagostól eltérő IQ-eredménnyel vagy profillal (pl. WISC-IV Gyermekintelligencia Teszt, WPPSI-IV Óvodás és Kisiskolás Intelligenciateszt) és egyéb, a kognitív képességeket alaposabban feltáró vizsgálóeljárásokkal is összefüggésbe hozható.

A következőkben néhány, óvodáskor, óvodáskorban (esetleg még kisiskoláskorban is) használható, beszédpercepciót vizsgáló szűrőeljárásról írunk.

KOFA

A *Kommunikatív fejlődési adattár*, a KOFA egy három részből álló, megfigyelésalapú mérőeljárás-sorozat. A KOFA kérdőívek 8 hónapos kortól 42 hónapos korig, három életkori sávban vizsgálják a gyermekek nyelvi fejlettségét. A két-három éves kor körüli gyermekek lexikai és morfoszintaktikai (ragozási, szó szerkezeti) fejlettségének megismerése a hagyományos logopédiai eljárásokkal (pl. a spontán beszéd elemzésével vagy strukturált, teljesítményalapú tesztekkel) nehezen valósítható meg. Fontos, hogy a gyermekek adott életkorú nyelvi és kommunikációs állapota viszonylag gyorsan felvehető és egzaktan kiértékelhető legyen, ugyanakkor objektív (vagy minél objektívebb) eljárást alkalmazzunk megismerésükhöz. Mindezek figyelembevételével belátható, hogy ebben a korai életkorban a gyermekek több, egymást követő, kötött feladathelyzetbe történő bevonása nehézkes lenne, ráadásul elhúzódó és rendkívül időigényes is. Ennek elkerülése érdekében a KOFA kérdőíveit a szülők vagy a gondozók töltik ki, de azokat logopédus értékeli ki. „Figyelembe kell venni, hogy nem várható el alapos fejlődés-lélektani és lingvisztikai tudás a szülőktől, nem említve az emlékezet korlátait, illetve a természetes szülői elfoglaltságot” (Kas, Lőrík, Szabóné és Komárominé, 2010. 116. o.). A tesztek célja, hogy felmérjék a gyermekek nyelvi-kommunikatív fejlettségi állapotát az első nem verbális megnyilatkozásoktól, a gesztusoktól a nyelvtan használatának kezdetéig. Ez az eljárás azért fontos, hogy minél hamarabb kiszűrjük a nyelvi késés, illetve a nyelvfejlődési zavar előjeleit, és időben megkezdődhessen a gyermek adekvát fejlesztése (Kas és mtsai., 2010; Kas, Lőrík és Bertalan, 2017). A KOFA-1 Szavak és gesztusok címmel a 8–16 hónapos korú gyermekeket vizsgálja, ugyanakkor alkalmas az idősebb, nyelvi késést mutató gyermekek nyelvi fejlettségének pontosabb meghatározására is. A teszt különféle kategóriákba, szócsoportokba tartozó szavak megértésére,

illetve azok használatára, megnevezésére kérdez rá. A szólista jórészt konkrét jelentésű szavakat tartalmaz, például hogy a gyermek milyen, a környezetében lévő játékok, ételek, tárgyak, állatok neveit ismeri, illetve milyen mondatokat ért meg, esetleg mondja-e is azokat (pl. szópróbálkozások) (Kas és mtsai., 2010). A KOFA–2 Szavak és mondatok a kétéves kor körüli gyermekek nyelvi fejlettségének vizsgálatára irányul. A kérdőív célja többek között az aktív szókincs feltérképezése mellett a gyermekek nyelvtani fejlettségi szintjének (ragok használata) meghatározása, és a beszédükben megjelent szókapcsolatok, többszavas kifejezések, mondatok megjelenésének vizsgálata (Kas és mtsai., 2010; Kas és mtsai., 2017). A KOFA 2. és 3. részében is találhatunk olyan kérdéseket, amelyek azt vizsgálják, hogy a gyermek megérti-e a hozzá szóló mondatokat, illetve azokra adekvátan reagál-e. Fontos eleme ezeknek a korai teszteknek annak a vizsgálata, hogy próbálkozik-e a gyermek a felnőttek, kortársak tevékenységeinek vagy beszédének utánzásával.

A 15/2013. EMMI-rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről 25.§ (3) bekezdése alapján a logopédusoknak hároméves korban az expresszív (kifejező) és receptív (megértés) nyelvi fejlettséget kell felmérniük, melynek célja a nyelvi késés tüneteinek korai felismerése és a prevenciós lépések, szükség esetén terápiás ellátás mihamarabbi megkezdése. E kötelező logopédiai szűrés legelterjedtebb elsődleges eszköze hazánkban a kétoldalas szülői, kikérdezésen alapuló KOFA–3¹ kérdőív. Az eljárás öt részből áll, amelyek a gyermekek aktív szókincsét, nyelvtani fejlettségét kívánják feltérképezni. Az óvodakezdők receptív nyelvi funkcióinak fejlettségére a Nyelvhasználat szekció kérdései utalnak. Itt a szülőnek olyan eldöntendő kérdésekre kell válaszolnia, amelyek a gyermeke verbális kommunikációját és általános megértését vizsgálják. Ez a szekció lehetőséget nyújt a szókincs, a mondatalkotás, valamint az átfogó kommunikációs szokások és a kommunikáció színvonalának felmérésére. Ugyan a kérdések jelentős része a gyermek beszédprodukciójára vonatkozik, a kérdések megválaszolásának mégis feltétele a különböző nyelvi szerkezetek megfelelő színvonalú megértése (Kas és mtsai., 2010; Kas és mtsai., 2017).

1 A KOFA-tesztek az interneten több helyet megtalálhatók. A teszt kitöltéséhez fontos, hogy a szülőt az útmutatónak megfelelően tájékoztassák a kitöltés módjáról, mert az eredményeket ez is nagymértékben befolyásolja.

SZÓL-E?

A Szűrőeljárás az óvodáskori logopédiai ellátásban, azaz a SZÓL-E? (Kas, Lőrík, M. Bogáth, Sz. Vékony és Sz. Mályi, 2012) az ötéves kori kötelező logopédiai szűrés² logopédiai protokoll által ajánlott eszköze (Torda, 2015).³ Ezt a tesztet 5–6 évesekre (Kas és mtsai., 2012. 7. o.) alkották meg normatív mintavételi eljárással. Felvétele egyéni formában történik, körülbelül 25 percet vesz igénybe. Célja a beszédzavarok (az artikuláció, a hangképzés, a beszédfolyamatosság és a rezonancia), a nyelvi zavar, illetve az írás-olvasási zavarok kockázatának vizsgálata. Ennek felmérése logopédus feladata, és külön képzettséghez kötött.⁴ A vizsgálat tíz feladattípust tartalmaz: artikulációs vizsgálat, szóemlékezet, álszavak hallási megkülönböztetése, formaegyeztetés, nyelvtani morfémák megértése és használata, álszóismétlés, mondatismétlés, hangtani tudatosság, figurásor másolása, gyors megnevezési képesség. A beszédzavarok alatt a hangképzés (fonáció), a beszédfolyamatosság, a rezonancia, az artikuláció, illetve a beszédmozgások zavarait értjük; a nyelvi zavarok alatt pedig a nyelv fonológiai, morfológiai, szintaktikai, lexikai-szemantikai és pragmatikai zavarait értjük, mind a receptív, mind az expresszív elmaradásokat, mindezekben belül az írott nyelvi zavarok az olvasás-írás nehézségeit: az olvasástechnika, az írástechnika, a szövegértés és a helyesírás zavarait jelentik (Kas és mtsai., 2012. 7. o.). Látható, hogy a sokféle feladat között itt is eltérő arányban szerepelnek inkább a beszédpercepcióra és/vagy határozottabban a beszédprodukcióra irányuló vizsgálatok.

A beszédészlelést elsősorban a fonológiai észlelési, elemzési, felismerési/azonosítási feladatokkal, a beszédmegértést pedig a szókinccsel, illetve a morfoszintaktikai elemzéshez is kapcsolódó mondatmegértéssel vizsgálják. Ide tartozik a tesztben található álszavak hallási megkülönböztetése, a hangtani tudatosságos feladatok egy része, illetve ezt vizsgálja hangsúlyosabban a nyelvtani morfémák megértésének feladata. Ugyanakkor az álszóismétlés és a mondatismétlés alapja is a beszédfeldolgozás. Megjegyezzük, hogy nem minden mondatismétléshez kell a mondatot teljesen feldolgozni, hogy sikeres legyen az ismétlés (Pléh, 2014); a mondatok formai elemeinek ismétlésekor a beszédészlelési folyamatnál jelentős szerepet játszik a verbális munkamemória (Vakula, 2013). A verbális munkamemóriának a fonológiai hurok része egy feladat fennállásának, végrehajtásának szükséges idejéig végez egy szubvokális, azaz hangosan nem kimondott, ismétlő funkciót. Ez az ismétlő funkció nem szavakra, mondatokra érzékeny, hanem a

2 Az 53/2016 (XII. 29.) EMMI-rendelet 38.§ 2. bekezdése szerint a hároméves kori logopédiai szűrés a nyelvi fejlettségre (receptív és expresszív nyelv), míg az ötéves kori szűrés a beszédartikulációra, illetve az írott nyelvi (írás és olvasás) készsűtségre irányul.

3 Uhrin Dorottya *Az ötéves kori logopédiai szűrések hazai gyakorlatának vizsgálata* című szakdolgozatának (Uhrin, 2023) kutatása alapján nem minden óvodai szűréskor alkalmazzák a SZÓL-E? eljárást.

4 A tesztrendszer megvásárolható, könyvtárban hozzáférhető.

fonémákra, azok sorrendjének megtartására. A SZÓL-E? hangsúlyosabban beszédpercepcióra irányuló feladatai:

A SZÓL-E? 2. feladata a szóemlékezet, természetesen ehhez is kell beszédpercepciói képesség, de ez hangsúlyosabban a beszédprodukción és az emlékezetet vizsgálja.

A SZÓL-E? 3. feladatában a gyerekek VCV vagy VCCV⁵ szerkezetű álszópárokról kell eldöntenie, hogy azonosnak vagy különbözőnek hallja-e őket. Álszónak nevezük azokat a hangsorokat, amelyek nincsenek meg az adott nyelv értelmes szavai közt, ugyanakkor a beszédhangsorban egymás után következő hangok, illetve azok kapcsolódási szabályszerűségei követik az adott nyelv hangsorépítkezési szabályosságaira jellemző tulajdonságokat az adott nyelvben előforduló hangkapcsolat-gyakoriság alapján. Ezt nevezzük fonotaktikai szabályszerűségnek.⁶ Az álszó-megkülönböztetési, -megismétlési feladatok azért jobb előrejelzői az írás-olvasás tanulásnak, mert a verbális munkamemória fonológiai hurok része fonémaérzékeny, azaz valóban csak azt méri, hogy egyformának vagy különbözőnek észlelte-e a gyermek a hangsort (alulról fölfelé irányuló folyamat a beszédfeldolgozásban). Értelmes szavaknál a beszédfeldolgozást inkább a fölülről lefelé irányuló folyamatok irányítják, azaz az észlelést befolyásolja a jelentés felismerése, vagyis hogy a hangsorra reagál-e a gyermek, vagy az általa ismert szót véli hallani. A jó beszédhang-megkülönböztető képesség az alapja a beszédhangbetűk asszociációs kapcsolat megteremtésének. Látjuk, hogy a SZÓL-E? ezen feladata a hosszú mássalhangzókat nem a szó végére teszi, hanem a magánhangzók közé, ezért az időtartam-megkülönböztetést mássalhangzók esetén megfelelő(bb)en mér(het)i, mint azok a feladatok, amelyek például hosszú/kettőzött zárhangokat (pl. hob-hobb) helyeznek az álszavak/szavak végére, és azt kellene meghallania a gyermeknek, hogy ugyanazt a hangsort vagy különbözőt hallott-e. Ugyanakkor a hangok időtartamának észlelése az írás-olvasás tanuláshoz kapcsolódik. (A DIFER- és a GMP-teszteknél még részletesebben szólnunk a beszédhangok időtartamának felismeréséről, életkorhoz kapcsolódóan.) Kas és Sós^{né} (2019) ennél a feladatnál szignifikáns különbséget talált az álszavak megkülönböztetési képességében nagycsoportos óvodáskortól az első osztály első félév végéig a jól és a gyengébben olvasók közt.

A SZÓL-E? 5. feladat *b* részében a nyelvtani morféma(k) (ragok, névutók) megértését vizsgálják. A szűrőeljárás eszközkészlete tartalmaz egy papírból felállítható szekrényt és egy asztalt, valamint korongokon állatrajzokat. A vizsgálatvezető az útmutatónak megfelelően elhelyezi a berendezési tárgyakat és az állatokat a gyermek előtt, majd utasításokat ad a gyermeknek, melyik állatkorongot hova helyezze. A feladatok után a logopédus elhelyezi az állatokat különböző helyekre a berendezési tárgyakhoz

5 V = magánhangzó, C = mássalhangzó.

6 Angol vagy más nyelvű álszógenerátorokat már lehet találni, ezeket többféle kreatív nyelvhasználati feladathoz lehet felhasználni. A magyar nyelvre, jelenlegi ismereteink szerint, még nem készült el a magyar szavakban lévő hangkapcsolatok gyakorisági mintázata, így magyarul a nyelvi tesztekben a magyarra jellemző általános szabályszerűségek alapján készítenek álszavakat, amelyek többnyire könnyebben kiejthetők magyarul.

viszonyítva, de az állat nevét nem mondja ki, csak azt, hogy a gyermek vegye el pl. *az asztal alól, ami ott van* (raggal vagy névutóval fogalmazza meg a mondatokat). A gyermek a megfelelő cselekvéssel jelzi, hogy megértette az utasítást. A magyar agglutináló, azaz ragozó nyelv. A magyarban a viszonyyszavak elsajátítása, a ragok, helyhatározók és névutók használata összefüggést mutat a nyelvi fejlettséggel, szorosabban a szókincs fejlettségével, mert ezeket nagy mennyiségű szövegből sajátítjuk el, vagyis ha megfelelő mennyiségű és változatos nyelvi anyaggal találkozik a gyermek, (többnyire) indirekten elsajátítja ezek megfelelő használatát. Nem tanuljuk/tanítják nekünk külön azt a szót például, hogy *mellől*, vagy a ragokat külön, hogy *-ban* vagy *-ról* (eltérően attól, amikor idegen nyelven tanulunk iskolában). A megnevező szavakat az első nyelvünkön gyakran halljuk, látjuk azokat a környezetünkben, különféle tapasztalatokat szerzünk róluk, miközben újra és újra kimondjuk a nevüket, például: *labda*, *asztal*. A viszonyzókat tehát nagy mennyiségű szövegből szerzett tapasztalattal sajátítjuk el, ezért utal ezeknek a vizsgálata a szókincsre, a morfoszintaktikai fejlettségre, tehát ezért használja több szókincsvizsgáló eljárás a tartály- vagy felszínviszonyokhoz kapcsolódó hová (cél), hol (statikus hely), honnan (forráshely) feladatokat ennek mérésére a beszédpercepció vagy beszédprodukció vizsgálatoknál. Ha ezen teszt eredménye életkori elmaradást mutat, az erős jelzőértékkel bír a nyelvfejlődési elmaradásra, nyelvfejlődési zavarra vonatkozóan. Ilyenkor további vizsgálatok, majd célzott fejlesztések szükségesek. Mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy az, hogy ha ez a feladat egy esetleges nyelvi elmaradásra utal, abból nem következtethetünk a gyermek tájékozódási képességeire (Kas és mtsai., 2012. 14–15. o.).

A SZÓL-E? 8. feladatának hangtani tudatossági tesztjében 7 darab szónál kell azt megállapítania a gyermeknek, hogy a vizsgáló által előzetesen ejtett hang szerepel-e a következő szóban. Minden külön, előre ejtett hang a szó elején helyezkedik el, pl.: „*Van 's' a sapka szóban?*” A következő feladatban a gyerekeknek kell megmondania az elhangzó szó első hangját (Kas és mtsai., 2012. 37–39. o.). Kas és Sósne (2019) 148 nagycsoportos óvodás fejlődését követte az első osztály fél évének végéig, többek közt a SZÓL-E? vizsgálattal mérték fel őket. Az első fonéma azonosítása mutatta a legnagyobb fejlődést (84,25%-os fejlődést).

Ez a feladat, látjuk, nem kér egyéb hangmanipulációkat (szintetizálás, analízis, törlés, betoldás és csere) a gyerektől. A hangokkal történő komplex manipulációs képesség (pl. a hangcsere: kép→gép) jobban előre jelzi az olvasástanulás sikerességét, mint pusztán a beszédhangok eltérésének észlelése (Csépe, Szűcs és Lukács, 2002).

DIFER

A sokak által ismert *Diagnosztikus fejlődésvizsgáló rendszer* vizsgálatát (Nagy, Józsa, Vidákovich és Fazekasné, 2004), azaz a DIFER-mérést a lemaradást mutató első osztályosokkal kell kötelezően elvégezni,⁷ de a 4–8 évesek iskolaérettségének vizsgálatára dolgozták ki ezt a (húsz éve) *sztenderdizált*, kritériumorientált tesztrendszert. A DIFER-mérés elvégzése óvodában nem kötelező, viszont sok helyen használják (Kádár és mtsai., 2021; Kálmán és Tóth, 2021), mert iránymutatóul szolgálhat a fejlesztésre vonatkozóan.

A DIFER hét területen mér:⁸ beszédhanghallás, relációszókincs,⁹ elemi számolási készség, tapasztalati következtetés, tapasztalati összefüggés-megértés, írásmozgáskoordináció és szocialitás. A tesztet a pedagógusok tanfolyam nélkül, az útmutató előírásait betartva használhatják a gyermekek iskolakészültségének felmérésére. A teszt különböző területeinek vizsgálatakor eltérő mértékben van szükség a beszédpercepcióra.

A teszt *beszédhanghallási* részében képekhez kapcsolt, azonos vagy egy hangban eltérő szópárok, leginkább úgynevezett minimálpárok/oppozíciós szópárok (képzéshely, -mód, időtartam, zöngesség, hangkihallás szerinti különbségek) közül kell kiválasztani a vizsgáló által mondottat, például: *megy-meggy, mer-mér*; majd értelmes és értelmetlen, többnyire egy szótagú szópárokról és értelmetlen hangsorokról kell megállapítania a gyermeknek, hogy azonosnak vagy különbözőnek hallotta-e a azokat (pl. *bója-gólya, ceb-szeb*). Pusztán rámutatásos választ kér, beszédprodukciót nem. A szóvégi rövid-hosszú mássalhangzók, különösen a felpattanó zöngés (pl. *lob-lobb*) vagy zöngétlen (pl. *kop-kopp*) zárhangok hallásalapú megkülönböztetése több mint kihívás – nem csak gyermekeknek. Míg a hangzók képzése helyének, módjának, zöngességének az észlelése már óvodáskorban kialakul, addig a beszédhangzók

7 Ezt a vizsgálatot az iskolai tanév rendjéről szóló 32/2024. (09. 01.) 12. § (10) bekezdés BM-rendelet alapján a 2024/25-es tanévben azoknál az első osztályos gyerekeknél kell elvégezni, akiknél „*az óvodai jelzések vagy a tanév kezdete óta szerzett tapasztalatok alapján az alapkészségek fejlesztését hangsúlyosabban kell a későbbiekben támogatni, és ezért a pedagógus indokoltnak látja az azt elősegítő pedagógiai tevékenység megalapozásához a Diagnosztikus fejlődésvizsgáló rendszer alkalmazását.*” (BM-rendelet: <https://njt.hu/jogszabaly/2024-32-20-0A>. 2024.08.27.) A vizsgálatba bevontak létszámát 2024-ben október 22-ig kell jelenteni az Oktatási Hivatalnak, és december 6-ig kell elvégezni (https://www.oktatas.hu/kozneveles/meresek/difer/difer_adatgyujtesek?itemNo=1). Ez a típusú adatgyűjtés 2004 óta van érvényben. Oktatási hivatal honlapja: https://www.oktatas.hu/kozneveles/meresek/difer/difer_adatgyujtesek?itemNo=2. (2024.06.15.)

8 Időközben két újabb teszttel egészült ki a mérés: a rendszerező és a kombinatív készségek tesztlapjaival, ami a gondolkodás fejlesztése 4–8 éves életkorban című könyv mellékleteként érhető el (Zentai, Hajdúné és Józsa, 2021).

9 A relációszókincs fogalma nem nyelvészeti kategória, így Nagy ezt „pszichopedagógiai” fogalomként (Nagy, 1980. 309. o.) aposztrofálja, de a fogalmat pontosan nem határozza meg a DIFER-ben sem.

időtartamának a megkülönböztetése az írás-olvasás tanulással együtt fejlődik leginkább, de sokaknál még kilencéves korban sem elég fejlett (Gósy, 2006a. 154. o.). A DIFER-mérés szerint (Nagy és mtsai., 2004. 8. ábra.) a legkorábban a képzéshely és a képzésmód szerinti megkülönböztetés kezd el érni, középső csoportos óvodásoknál ez már 90–91%-os érettséget mutat, 94, 96–98, 98 és 99–98%-os fejlődési ívet mutat harmadik osztályig. A zöngésség szerinti megkülönböztetés 84%-os középső csoportban, majd nagycsoportra ez 91%-ra ugrik, és fokozatos 96, 97, 98%-os fejlődési ívet jár be harmadik osztályig. Az időtartam-megkülönböztetés fejlődése érik a legkésőbb: középső és nagycsoportban 77%-os fejlettséget mutattak ki a teszt fejlesztői, majd az írás-olvasás tanulással megugrik ennek észlelési képessége, a gyerekek első osztályra 88%-os érettséget érnek el, másodikra 93-94%-ot, és ennek a területnek a fejlettségét 99%-ra mérték ebben a tesztben a kutatók harmadik osztályra.

A *relációszókincs-teszt* a gyermek szókincsének fejlettségét szándékozik felmérni. A teszt vizsgálja a hol, hová kérdésre válaszoló térbeli kifejezések: helyhatározószók, névutók (pl. *Mutasd meg, melyik galamb van fent/bent...!*; *Melyik madár van (a ház) mögött/mellett!*), időbeli kifejezések (évszakok, napszakok, életkor), hasonlósági viszonyok (pl. *legkisebb, fiatalabb, hosszabb*), igekötők (pl. *levág, megvág, félbevág*) és mennyiségi kifejezések (pl. határozatlan számnevek: kevés, sok, számos, számtalan, törtszámnevek: ötöd, negyed, illetve a páros, páratlan melléknévek) megértését. A vizsgálatba bevont szavak jelentését szintén nagy mennyiségű szövegből sajátítjuk el. Jelenítésük értelmezéséhez többségében szükség van a kontextus megértésére is. Mindegyik szóhoz tartozik kép is. A teszt itt sem vár el beszédprodukciót, csupán a megértést pontozza: a vizsgált gyermektől rámutatásos választ kér.

Az *elemi számolási készség* összes feladatának instrukciója igényli a megfelelő szintű szövegértést is, de a teszt leginkább beszédmegértésre alapuló vizsgálata a 20-as számkörben való manipulációs feladatokhoz kapcsolható: *Műveletek pálcikákkal* rész. A gyermeknek meg kell értenie, hogy például ugyanazt a matematikai műveletet különböző szavakkal fejezi ki a teszt, azaz összeadási, hozzáadási műveletet vár el a gyermektől a következő igék használatával: „alakítsd” valamennyivé, „egészítsd ki” valamennyire, „csinálj belőle” valamennyit, „vegyél hozzá” annyit, hogy valamennyi legyen stb. Fel kell dolgoznia az egész mondat jelentését, el kell képzelnie a cselekvést a manipuláció elvégzéséhez. Figyeljük meg a *vegyél* ige használatát! Miközben az A és B feladatban a *vegyél* a kivonás műveletéhez, a csökkentés képzetéhez tartozik (pl. *Vegyél el hármat!*), addig az F feladatban a *vegyél* hozzáadást jelent, amire csak az igekötő utal: „Most kirakok neked 10 pálcikát. Vegyél hozzá annyit, hogy 12 legyen!” Az utolsó, manipulációt kérő feladat szövegét *kétszer is elmondhatjuk*, de úgy véljük, hallás után még kisiskolások is nehezen értik meg ezt a feladatot. A teszt felvevőjének egymás mellé kell raknia négyszer négy pálcikacsomót, majd ezt mondja a gyermeknek:

„Rakosgasd úgy a pálcikákat, hogy a 4 csomó mindegyikében maradjon pálcika, de az egymást követőkben mindenütt két pálcikával több legyen, mint az előző csomóban!”

Ez a feladatszövegezés már nagymértékben hasonlít azokhoz a tankönyvi, írott nyelvi szövegekhez, amelyek megértésével külön kell foglalkoznia minden szakos tanárnak még felső osztályban vagy később is. Nemcsak a szavak, szó szerkezetek tartalmának a feldolgozása a feladat, de az írott nyelvre jellemző, balra bővítő szerkezet (halmozott mondatrészek az ige előtt, pl. *„egymást követőkben mindenütt két pálcikával több legyen”*) is nehézséget okoz.

Nézzük meg a feladat részekre bontását!

1. Rakosgatni kell a pálcikákat.
2. Négy csomó van kitéve, mind a négyre kell figyelni (a négy csomó mindegyikében).
3. Mind a négyben legyen a végén pálcika!
4. Tehát legalább egy pálcikának kell lennie mindenütt (ezt a gyermeknek kell kigondolnia. Eddig a gyermek még nem csinált semmit).
5. de = úgy kell megcsinálni, hogy
6. az egymást követőkben = tehát az egymás után lévő pálcikacsomókban
7. mindenütt két pálcikával legyen több, mint az előző csomóban! Vagyis az első pálcikacsomóból el kell venni kettőt?

Több pedagógus is arról számolt be, hogy ezt a feladatot óvodások és még kisiskolások is nehezen kezdik el (néhányan boldogulnak némi próbálgatás után). Ez is egy stratégia. A másik, hogy a gyerekek rá kellene jönnie, hogy szedje össze a pálcikákat, és úgy kezdje lerakosgatni a markából: előbb egyet, utána egy + 2-t.¹⁰ Stb.

A *szocialitás* vizsgálata a többi feladat végzése közben és előtte is történik (hogyan viselkedik a gyermek a feladatok végzése közben, milyen a kapcsolatfelvétele, a feladattartása, feladatvállalása, illetve az erkölcsi érzéke). Az erkölcsi érzék vizsgálatánál bővített egyszerű és alá-, illetve mellérendelést is tartalmazó összetett mondatok, rövid történetek megértését várják a gyermektől. A szöveg kapcsán a gyermek erkölcsi érzékének fejlettségét kívánják vizsgálni, értékítéletének mozgósításával döntést kell hoznia, hogyan ítéli meg az elmesélt helyzetet. Az egyik ilyen, az elemi számolás vizsgálata előtti erkölcsi feladat szövege így hangzik:

„Laci szeretett volna mérleghintázní, ezért elkezdett társat keresni. Sorba kérdezett mindenkit, de senki nem akart vele hintázní. Már majdnem sírt a sok elutasítás miatt, amikor eredménnyel járt. Balázs szívesen csatlakozott hozzá, és boldogan hintáztak.”

A DIFER célzottan a szövegértést, a logikai viszonyok nyelvi formába öntését vizsgálja a *Tapasztalati következtetési* tesztjével. Ugyanakkor beszédprodukciót is elvár, hiszen a gyerekek ki kell egészítenie elkezdett, összetett mondatokat a következő, nyelvi-logikai kötőszókkal kezdve: tehát; ha..., akkor; vagy..., vagy; pl. *„Ha elesek, akkor piszkos leszek; és ha piszkos leszek, akkor kikapok. Tehát ha elesek, akkor... (kikapok).”*

10 Különösen hálás vagyok Havlikné Rác Andreának és Pintér Klárának a DIFER-rel kapcsolatos konstruktív tapasztalataiknak megosztásáért.

A *Tapasztalati összefüggés-megértés* rész négy logikai, ok-okozati viszony nyelvi-kognitív feldolgozásán keresztül vizsgálja, hogy adott mondatok igazságtartalma mennyire igaz. A mondatok elhangzása után kell a gyermeknek döntenie a következők használatával: *csak akkor / nemcsak akkor; szükségszerű / valószínű; mindig / nem mindig*, illetve az oksági együtt járásokat. Pl. „Mit gondolsz, csak akkor esik az eső, ha felhő van az égen?” (Csak akkor.) „Okozhatja élelemhiány az állatok elpusztulását?”

MSSST

A Meeting Street School Screening tesztet, azaz az MSSST-t Zsoldos Márta és Sarkady Kamilla (2001) adaptálta magyar nyelvre. Az eljárást az Amerikai Egyesült Államokban 1966-ban dolgozták ki az óvodáskorú gyermekek vizsgálatára. A teszt előre jelezheti az iskolai tanulási zavar veszélyét. A teszt életkori határa 5;0–7;6¹¹ év, tehát óvodás és első osztályos gyermekek vizsgálatára ajánlják. Három szubtesztből áll: (1) motoros készségek, (2) vizuo-perceptuo-motoros készségek és (3) nyelvi készségek, azokon belül 5-5 feladat található. Itt is minden feladatinstrukció igényli a jó szövegértést. A motoros minták tesztrészben található az első parancskövetéses feladat. Ez a feladat azt vizsgálja, hogy a gyermek hogyan tudja megérteni és kivitelezni a térbeli fogalmakkal kapcsolatos utasításokat. Például: „*Tedd ezt a ceruzát a fejed fölé, azután mögéd!*”; „*Tegyél három lépést felém, azután fordulj tőlem el!*”. A Parancskövetés 2. feladatában rajzolni kell a gyermeknek. Például: „*Rajzolj egy labdát az autó mögé!*”; „*Rajzolj egy csillagot a lapod bal felső sarkába!*” Ahogy látjuk, a feladat a háromdimenziós térben való mozgást a két dimenzióban való tájékozódásra is kiterjeszti, illetve annak verbális megértésén keresztül vizuo-perceptuo-motoros feladatba illesztette. A nyelvi szubteszt résznek többnyire beszédprodukción igénylő feladatai vannak (szóismétlés, mondatismétlés, történetmondás, számolás vagy nyelvi sorozatok befejezése, pl.: *reggeli, ebéd...*). Ezért ezeket a feladatokat itt nem tárgyaljuk tovább.

Hasonló jellegű feladatokat tartalmaz még például az Előrejelző gyorsteszt I. (Juhász, 2007), amely a diszlexia kockázatát méri óvodáskorban (pl. „*Rajzold meg a lepke útját anélkül, hogy megállnál vagy a falba ütköznél!*”), illetve Az állapot- és mozgásvizsgáló teszt (Lakatos, 2000) is ilyen, amely a célzó mozgás végeztet csukott szemmel (pl. „*Emeld fel a jobb mutatóujjadat!*”).

11 Az első szám az évet jelenti, a pontosvessző után a második a hónapot. Az életkor leírásában követjük a szakirodalmi, szakmai gyakorlatot.

Sindelar-Zsoldos-vizsgálat

Az óvodáskorúak számára kidolgozott Sindelar-féle (*Sedlak és Sindelar, 1998*) vizsgálat 5–7 éves, iskolakezdő gyermekek komplex képességmérését tartalmazza. A teszt alkalmazása végzettséghez kötött. A könyv könyvkereskedésekben beszerezhető. A vizsgálat 19 feladatot tartalmaz. A gyermekek különböző területeken lévő képességeinek eredményeit egy szemléletes fakoronán ábrázolják, amelynek ágai jelzik az adott képességterületet. Az ágak ujppercszerű szakaszokra vannak felosztva. A szakaszok száma megegyezik a teszt adott képességterületéhez tartozó feladatainak számával. Ahány pontot szerez a gyermek egy adott képességterülethez tartozó feladatból, annyi szakaszt színeznek ki az ágon. Ez vizualizálja a gyermek képességsztruktúrájának fejlettségét.

A Sindelar-vizsgálat 4. feladatában értelmes, 1–2 szótagú szópárok azonosságának vagy különbözőségének felismerése a feladat (pl. *hűt-fűt*), az 5. feladatban egy szótagú, értelmetlen hangsorpárokról kell megmondani, hogy azonosak-e (pl. *suk-sok*). A 6. feladatban a gyermek 2–4 szótagú, egyszerű vagy összetett szavakat hall, amelyekben fel kell ismernie, hogy van-e bennük egy bizonyos szótag (pl. *Van-e a szóban -ke, pl. kenyér, csirkecomb*). A 18. feladat: szó felismerése szövegben: a gyerekeknek egy rövid történetben egyetlen szóra (a kutya szóra) kell figyelniük, majd jelezniük, amikor azt meghallják. Ez a verbális munkamemória feladatához is besorolható, illetve auditív figyelemtartás-feladat is.

TROG-H

Az adaptált sztenderdizált TROG-H (Test for Reception of Grammar – Hungary) (*Lukács, Győri és Rózsa, 2011*) teszt célja a különböző nyelvtani szerkezetek megértésének felmérése 3–14 éves kor között, ugyanakkor alkalmas afáziás vagy más nyelvi tüneteket mutató felnőttek vizsgálatára is. Az eljárás az első olyan jogtiszt, magyar nyelvű teszt, amely a grammatikai fejlettséget vizsgálja. Reprezentatív életkori normákkal rendelkezik, ami nélkülözhetetlen a nyelvi és kommunikációs zavarok megfelelő diagnosztizálásához. Az eljárás egyéni vizsgálómódszer, amely során az elhangzott mondatokhoz kell képeket illeszteni, azaz nem igényel a vizsgált személytől beszédproduktót. Négy, elemeiben ugyanazon részeket is tartalmazó képet lát egyszerre a gyermek, és az elhangzott mondatnak megfelelő képre kell rámutatnia. „A nagyon gyengén teljesítő gyerekek miatt Bishop fontosnak találta, hogy lexikális és nyelvtani elterelők is legyenek. A lexikális elterelő kép az egyik szó tartalma tekintetében tér el a tesztmondattól, míg a nyelvtani elterelő kép csak a nyelvtani szerkezetében, például egy toldalékban,

funkciószóban, vagy szórendben különbözik attól” (Lukács, Győri és Rózsa, 2013. 4. o.). A négy képen például a következő látható:

1. A képen egy férfi egy telepakolt bevásárlókocsi után szalad.
2. A képen egy férfi egy kutya után szalad, ami szintén fut.
3. A képen a kutya fut egy szaladó férfi után.
4. A képen egy férfi ül a padon. A padon ülő férfi előtt egy kutya ül. A férfi meg akarja érinteni a kutya hátát, mintha meg akarná simogatni.

A tesztmondat pedig a következő: „A férfi kergeti a kutyát” (vö. Lukács és mtsai., 2013. 3. o.). Tehát a 2. képre kell rámutatnia a gyerekeknek.

A teszt összesen 18 blokkot tartalmaz, a blokkok pedig különböző nyelvtani szerkezetek megértését mérik. Az M blokk például a magyar nyelvben a ragok (-ban és -on) és a téri viszonyok összefüggésének megértését vizsgálja. A H blokkban a főnévi esetragok és a mondatban lévő szereplők azonosítását vizsgálják (Lukács és mtsai., 2013. 4. o.).

Minden nyelvtani szerkezet megértésének vizsgálatához tehát 4 olyan tétel tartozik, amelyekhez egyenként 4 képi válaszlehetőség társul. A teszt vizsgálja például az igék, főnevek, melléknevek megértését, a kételemű szerkezetek (tömondatok), a tagadó mondatok feldolgozását. *Hétéves kor után* egyre nehezednek a következők: a háromelemű szerkezetek, a melléknévfokozás megértése, a *fölött, alatt* azonosítása, az *egyes és többes számú személyes névmások* azonosítási képessége, az *egyes és többes számú főnévragok* megértése, a *felcserélhető szereplőjű mondatok*, a *közbeékelt és a jobbra beágyazott mellékmondatok feldolgozása*, a *Nemcsak... de ... is szerkezet* feldolgozása stb. (Lukács és mtsai., 2013. 5. o.).

A tesztmondatok korlátozott szókinszre épülnek. Az eredmény képet ad arról, hogy milyen a vizsgált személy megértése az életkori átlaghoz képest. A hibák mintázata rámutathat a beszédértési kudarc okára is, ami hatékonyan támogatja a terápiás lépések pontos meghatározását.

Az eredmények azt mutatják, hogy a TROG-H 11 éves korig jól jelzi a nyelvtani fejlettségi szintet, ám ezután 13 éves korig az átlagos teljesítmény nem javul, annak ellenére, hogy még itt sem éri el a maximumot, illetve a 7 évesnél idősebb gyermekek számára a vonatkozó mellékmondatokat tartalmazó szerkezetek és a téri kifejezést tartalmazó mondatok pontos jelentésazonosítása okozza a legnagyobb kihívást (Lukács és mtsai., 2011, 2013; Hegedűs, Horváth és Radics, 2021). A teszt nemcsak a grammatikai megértési szintet méri, hanem a teljesítményt befolyásolhatja a vizsgált személy figyelme, emlékezete, illetve a képeken látott elemek összehasonlítási képessége is (Csányi, 2017; Juhász, 2023b). A teszt fontos szerepet játszik az írott nyelvi zavarban érintett tanulók vizsgálatában is, mivel a diszlexia és a diszgráfia gyakori együtt járást mutat a nyelvi fejlődés zavaival (Lukács és mtsai., 2011, 2013; Lőrík, 2013).

GMP

A *GMP-diagnosztika* a Gósy Mária (2006b) által 1984 és 1988 között kidolgozott, 3–13 éves korú gyermekek beszédészlelését és -megértését vizsgáló, diagnosztikára alkalmas eljárás, de az útmutató nem tartalmazza a sztenderdizációs adatokat (vö. Torda, 2015). A célja, hogy meghatározza a beszédfeldolgozási részfolyamatok (hallás, beszédészlelés, beszédmegértés és asszociációk) fejlettségi szintjét a korosztályi normaértékeknek megfelelően. A diagnosztika 20 altesztet tartalmaz, amelyből 17 alteszt óvodáskorú gyermekek számára készült. A felvétel időtartama óvodásoknál átlagosan 25 perc. A teszt használata tanfolyamhoz kötött. A tesztrendszer és a hozzá tartozó eszközök a NIKOL KKt oldalán megvásárolhatók, könyvtárakban is elérhetők. Mivel a teszt nagy részben úgy ellenőrzi a beszédészlelést és -megértést, hogy beszédprodukción is elvár, ezért itt elsősorban csak azokat a feladatokat említjük, amelyek hangsúlyosabban a percepcióra helyezik a fókusz, a produkcióra nem vagy kevésbé.

A GMP12 feladat mesehallgatással vizsgálja a szövegértést. A teszt célja a szemantikai és szintaktikai szerkezetek értelmezésének, az ok-okozati összefüggések megértésének vizsgálata. Ez magában foglalja a szavak, mondatok és szövegek jelentésének, továbbá a nyelvtani struktúrák felismerésének és megértésének mérését. Ez utóbbi a mondatok szerkezetére, a szavak sorrendjére és a nyelvtani szabályok alkalmazására vonatkozik. Az események közötti ok-okozati kapcsolatok azonosítása azt jelenti, hogy a gyermek felfedezi-e, hogy egy adott esemény miért következik be vagy milyen következményei vannak. A mérés során a rövid történetet felvételtől hallgatják meg a gyerekek, ami után tíz, szövegértést ellenőrző kérdésre kell válaszolniuk. A vizsgált személyek életkorához mérten négy különböző szöveg áll rendelkezésre.

A GMP16 a mondatértés vizsgálata. Ez hasonlít a TROG-H-tesztre, mert a gyerekeknek 10x2 darab kép közül kell rámutatnia arra, amelyikhez illeszkedik a vizsgálatvezető által elmondott mondat.

A 17. feladat a beszédhang-differenciálás, a gyerekeknek 23 db 1–3 szótagú, értelmetlen hangsort tartalmazó minimálpárokról kell eldönteniük, hogy azonosnak vagy különbözőnek hallották-e. „Hatéves korra elvárható, hogy egy egynyelvű gyermek az anyanyelvi beszédhangjait képes legyen megkülönböztetni; ez alól a hosszú-rövid oppozíció pontos észlelése még kivétel...” (Gósy, 2006a. 148. o.). Az időtartambeli különbségtétel az írás-olvasás tanulással fejlődik jelentősebben, másrészt a felnőtt beszélőknél is a hangok környezetétől, a beszédmódtól, tempótól függően a hosszú-rövid hangzók időtartamának ejtése igen változatos képet mutat az egyes beszélőkön belül és a beszélők közt is: vagyis a hosszú-rövid magán- és mássalhangzók ejtésének relatív viszonyai akár az ellenkező ejtésidőtartamot is mutathatják: a hosszú hangot hangkörnyezettől függően rövidebben ejthetjük, mint annak rövid párját egy adott hangkörnyezetben. Gósy (2006a) és munkatársai 450, különféle típusú településen élő gyermeket vizsgáltak ezzel a teszttel 5–9 éves életkori sávban, középső csoportos

óvodásoktól harmadikosokig. Tesztjükben 15 hangsorpárban egyetlen képzésmozzanatbeli (pl. zöngésségbeli különbség: asá-azsá; képzéshely: móz-nóz; időtartam szerinti: nöcs-nőcs; képzésmódbeli: nazirú-nazilú) különbség van, a többi 8 hangsorpár azonos volt. Időtartamban mind a magán-, mind a mássalhangzóknál volt különbség a hangpárokbán. Az életkor növekedésével – a 6–7 éves korcsoport kivételével – mindenütt jelentős fejlődést tapasztaltak a hangzók differenciálásában, ami azért érdekes, mert épp a kivételt képező (6–7 éves) korcsoport az, amelynek esetében már elkezdődik az írás-olvasás tanítás, tehát jelentős fejlődésnek kellene bekövetkeznie. A legnagyobb, szignifikáns fejlődést az 5–6 és a 7–8 évesek közt találták. Vagyis igenis érdemes már óvodában elkezdni az ilyen irányú fejlesztéseket.

Eredményeik szerint már az *ötévesek* 8%-ának hibátlan a teljesítménye, és további több mint 10%-uk egy-két hibával oldotta meg a tesztet. Az ötévesek legtöbbször a mássalhangzók időtartamának megkülönböztetésében tévesztettek, a magánhangzók időtartamának észlelése kicsit jobb volt. Ötévesen a zöngésség szerinti megkülönböztetés is nehéz, a gyerekek fele oldotta meg ezt a feladatot hibátlanul. A képzéshely (pl. nóz-móz, bev-gev) szerinti megkülönböztetés már kicsit több mint háromnegyedüknek sikerül, a képzésmód szerinti differenciálás ekkorra már 90%-os teljesítményt mutatott a korcsoportban (de nem feltétlen az l-r hangpárra vonatkozóan, ennek elkülönítése hosszabb ideig tart) (Gósy, 2006a. 150–151. o.).

A hatéves nagycsoportosok 14%-ának volt hibátlan a teljesítménye, további 18%-uk egy-két hibával oldotta meg a tesztet. Az ötévesekhez képest a képzéshely-megkülönböztetésben fejlődtek a legjobban, illetve az l-r differenciálásában. Az időtartam-megkülönböztetésben alig tapasztalható fejlődés.

A hétéves elsősök tökéletes teljesítménye 22%, átlagukat tekintve alig 10% körüli javulás tapasztalható a hatéves óvodásokhoz képest.

A másodikosok 42%-a oldotta meg tökéletesen a tesztet. Ez a tendencia azonban másodikos kor után nem mutat jelentős javulást, inkább egy fejlődési megtorpanást tapasztalhatunk. Más kutatások is kimutatták nyolcéves korban, második osztályosoknál a beszédhang-megkülönböztetéssel is szoros kapcsolatban lévő fonológiai tudatosság plafonhatását (Csépe, 2006; Blomert és Csépe, 2012), azaz a hangok megkülönböztetésének spontán fejlődésének idői ablaka, az arra való szenzitivitási képesség nagymértékben csökken (szenzitívperiódus-hipotézis), esetleg be is záródik (vö. kritikusperiódus-hipotézis) (Juhász, 2023a. 14–18. o.). A harmadikosok esetében – amikor a gyermekek már 2 éve tanulnak írni, olvasni – csak 40%-nak lett hibátlan a teljesítménye.

Nyelcéves korra a beszédhangzók képzésének helye, módja, zöngéssége megközelíti az elvárt szintet, azonban az időtartam-megkülönböztetési problémák (akár az ejtésből adódóan) sokáig fennmaradhatnak. 9 éves korban a mássalhangzók időtartamát kicsit jobban meg tudják különböztetni, mint a magánhangzókét (Gósy, 2006a. 152–154. o.). Azok a gyermekek, különösen az óvodások, akik az azonos hangsorokat különbözőnek ítélték, egyébként is gyenge teljesítményt mutattak ebben a tesztben. Gósy felveti, hogy

a beszédhangzók észlelésének fejlődését nemcsak azok akusztikai különbsége befolyásolja, hanem a gyermekek saját artikulációs mozgása is, ami „alátámasztja a beszéd-észlelésnek az artikulációs mozgásokkal való összefüggését” (Gósy, 2006a. 156. o.). A logopédiai fejlesztések nemcsak a hangok képzését támogatják meg, hanem azok észlelését is differenciálják: így a logopédushoz járó, óvodáskorú gyermekek írás-olvasás előkészítésében is nagy jelentősége van a logopédiai terápiának.

A GMP18 feladatot a transzformációs észlelés vizsgálatára használják hat év feletti gyermekeknél. A vizsgáló által kiejtett beszédhangokhoz különféle színű kockákat kell illeszteni. A feladat szerint a gyermeknek rá kell jönnie, hogy ugyanahhoz a beszédhanghoz ugyanazon színű kockának, különféle hangokhoz pedig különféle színű kockáknak kell asszociatíve kapcsolódniuk. A fokozatos hangsorépítés eredménye egy négyelemű, értelmetlen hangsor kirakása, különböző színű kockákat feleltetve meg a különböző hangoknak. Megjegyzés: ugyanezt a típusú feladatot gyakoroltathatjuk színes pálcikákkal, korongokkal úgy, hogy rövid, értelmes szavakat rakatunk ki a gyermekkel.

Token

A *Token beszédmegértési teszt* gyermekeknek (Juhász, 2007) célja a gyermekek receptív nyelvi funkciójának vizsgálata. Ezt a tesztet eredetileg 1962-ben afáziás felnőttek vizsgálatára alkották meg, majd egy 1978-as tanulmány alapján kezdték el gyermekek körében is alkalmazni. Magyar sztenderddel nem rendelkezik, az értékelés nyerspontok alapján történik, ami elsősorban a folyamatdiagnosztika során alkalmazható. A vizsgált személynek különböző színű és alakú kis tárgyakkal kell különféle instrukcióknak megfelelő cselekvést végrehajtania. A próba jellegzetes eszközei a Token-zsetonok, amelyek eltérő színű, 2-3 centiméter oldalú vagy átmérőjű körökből és négyzetekből állnak.

Az eljárás öt, fokozatosan nehezedő altesztből áll. A vizsgálatvezető utasításai egyre hosszabbak és nyelvtanilag is komplexebbek. Az első négy részben való teljesítményt befolyásolja a vizsgált személy rövid idejű emlékezeti terhelhetősége. A gyermeknek az I. és II. részben a megnevezett zsetont kell megérintenie (pl. „Érintsd meg a piros kört!” vagy „Érintsd meg a kis sárga kört!”), a III. és IV. részben utasításonként két zsetont kell azonosítani (pl. „Érintsd meg a sárga kört és a piros négyzetet!” vagy „Érintsd meg a kis sárga kört és a nagy zöld négyzetet!”). Az V. részben az instrukció megfelelő végrehajtása az utasítások nyelvtani szerkezetének pontos megértésétől függ. Ilyen többek között a ragok, névutók, módosítószók, kötőszók, tiltószók és névutószerű határozószók jelentésének értelmezése (pl. „Vedd fel a kék kört vagy a piros négyzetet!” vagy „A zöldet kivéve érintsd meg a köröket!”). A szubteszteket egymást követően kell elvégezni, a zsetonokat pedig a meghatározott „A” vagy „B” elrendezésnek megfelelően kell a gyermek elé helyezni. Az eljárás során a gyermek nem láthatja a vizsgálatvezető arcát, azaz mellé vagy kissé mögé kell ülnie. A Token-tesztnek életkori ajánlása nincs,

ugyanakkor a 3–8 évesek vizsgálatára kidolgozott PPL nyelvfejlődési szűrővizsgálatnak is részét képezi (Pléh, Palotás és Lőrík, 2002).

Iskolába lépő és 1. osztályos gyermekek néhány olvasási-írási alapkészségének vizsgálata

A Lőrík József és Májericsik Edit (2015)¹² által összeállított eljárás célja az írott nyelvi zavarok korai előrejelzőinek komplex vizsgálata. A fonémák szintjét érintő fonológiai tudatosság éretlensége és az egyidejűleg fennálló morfoszintaktikai nehézségek felismerése kiemelt szereppel bírnak a megelőzésben. Az olvasástanulás sikerességét befolyásolja továbbá a gyermek szemantikai, szintaktikai és pragmatikai viszonyainak ismerete, valamint a társalgási képessége is (Menyuk és Chesnick, 1997; Lőrík és Májericsik, 2015). Az eljárás három olyan tesztet tartalmaz, amely a 5;0–7;5 éves gyermekek olvasás- és íráselsajátításához szükséges alapkészségeit méri. Az első, *Nyelvi teszt (NYT)* három további eljárást foglal magában, amelyből kettő beszédprodukción kér a gyermektől: az *Ellentétek és a Főfogalmak megnevezése* feladatok, a harmadik, a *Grammatikai tudatosság* feladat vizsgálja a megértést. A második alteszt a *Hangtani tudatosság (HTT)*, amely tíz különböző feladattípussal vizsgálja a fonológiai tudatosság fejlettségét. Elsősorban beszédpercepciók ezek közül a rímfelismerés (zöld-föld), a többi HTT-feladat produkciót is elvár. A harmadik eljárás az *Iskolába lépők írása (ILI)*, amely az óvodások spontán írástevékenységének megismerését célozza meg (Lőrík és Májericsik, 2015).

A fent leírtak közül a *Nyelvi teszt (NYT) Grammatikai tudatosság* szubtesztje alkalmas a mondatértésre vonatkozó konzekvenciák meghatározására, mivel az összefüggést mutat a mondatok morfoszintaktikai szerkezeteinek elemzésével és értelmezésével (Juhász, 2023b). A grammatikai tesztben a válaszadónak azzal kapcsolatban kell döntést hoznia, hogy az elhangzott mondat nyelvtanilag helyes-e vagy sem, amihez a mondat pontos morfoszintaktikai feldolgozása szükséges. Ha hibásnak ítéli meg, akkor a javított mondatot is el kell mondania (például: „Jól mondta egy kisfiú? Este hamar elaluszta.”). Alulteljesítés esetén a minőségi elemzésben fontos arra is kitérni, hogy a gyenge teljesítményt egyértelműen a grammatikai döntések kudarca magyarázza-e, vagy az eredményt befolyásolhatta a feladatmegértés nehezítettsége, a kifáradás vagy esetleg a gyermek vizsgálati helyzettel kapcsolatos vonakodása (Lőrík és Májericsik, 2015).

12 Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Könyvtárában hozzáférhető.

Juhász-Bittera-féle megkésett beszédfejlődés vizsgálata

A megkésett/akadályozott beszéd- és nyelvi fejlődés vizsgálata (Juhász és Bittera, 1993, 2007) komplex eljárás a korai beszéd- és nyelvi zavarok felmérésére és a terápiás terv elkészítéséhez. Életkori ajánlás nincs meghatározva, viszont a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a már többszavas kifejezéseket, egyszerű mondatokat mondó gyermekek esetében célravezetőbben alkalmazható, azaz 2-3 éves kortól, a gyermek nyelvi fejlettségétől függően. A szerzők hangsúlyozzák az audiometriai vizsgálat szükségességét az eredmények értelmezéséhez. A vizsgálat specifikus anamnesztikus kérdéseket is tartalmaz (Juhász és Bittera, 1993; Bittera, 2007). A nyelvi fejlettség vizsgálata hosszadalmas, egy ülésben nem vehető fel, a vizsgálat folyamatjellegű, azaz a terápia során folyamatosan rögzítjük az információkat, amelyek alapján szükség szerint módosítjuk a terápiát. Az eljárás eszközei a jegyzőkönyv, a hozzá kapcsolódó képanyag, továbbá tárgyak. A szükséges apróbb tárgyak, játékok összegyűjtése a vizsgálatvezető feladata. A teszt leírása három nehézségi szintnek megfelelően javasol feladatcsoportot a gyermek tüneteinek súlyosságához igazíthatóan az anamnézisből nyert előzetes információk alapján. A vizsgálat feladatai így részben egymásra épülnek, de a végrehajtásuk sorrendje rugalmas.

Az első szinten a szókincs vizsgálatára kerül a hangsúly. A megadott szó- és képanyag alapján azt vizsgáljuk, hogy a tárgyat vagy képet önállóan megnevezi-e, vagy a nevét utánmondja-e a gyermek. Ha erre még nem képes, akkor kiválasztja-e a megnevezett tárgyat vagy képet, azaz érti-e a szó jelentését. Emellett vizuális és verbális emlékezeti feladatok és a mondatmegértés vizsgálata szerepel az első szint feladatai között. A mondatmegértés feladat három nehézségi szinten jelenik meg. A Mondatmegértés 1. esetében egy labdával kapcsolatban kell hatféle instrukciót elvégeznie a gyermeknek. A Mondatmegértés 2. és 3. feladatban kis tárgyakkal kell a hallott utasításoknak megfelelően cselekedni. A 2. feladatban hat, míg a 3. feladatban tizenhat utasítás szerepel (pl. „Rakd a cipőt a lapátra!”, „Kérem a táskából az autót!”, „Hozd ide a maci mögül a labdát!”). A többi szinten produkciót várnak el a feladatok (Juhász és Bittera, 1993, 2007).

Gyermekfejlődési kérdőív alkalmazása a bölcsődében és az óvodában

A megfelelő ütemű fejlődés, illetve preventív céllal az iskolai érettség elérésének biztosítása érdekében, a Gyermekút Módszertani Központ által elkészített sztenderdizált Gyermekfejlődési kérdőívben (Nyitrai és mtsai., 2021) különféle kérdésekkel mérik a 0,5–4 éves korú bölcsődéseknél és a 2,5–7 éves korú óvodásoknál a nyelvi fejlődést.¹³

13 A kérdőív hat fő területen mér: 1. motoros készségek, 2. kommunikáció, 3. önállóság, önszabályozás és önfejlődés, 4. kognitív készségek, 5. társas kapcsolatok és az énfogalom alakulása, 6. tanulásal összefüggő tényezők. A kérdőív online hozzáférhető. https://gyermekut.hu/pdf/Gyermekfejlodesi_kerdoiv_alkalmazasa_online_220217.pdf (2024.06.24.)

A különféle kérdéseket tartalmazó kérdőívet a pedagógusnak egy rövid anamnézis felvétele után az általános, mindennapi megfigyelései alapján kell kitöltenie a kisgyermekre vonatkozóan a *soha*, a *gyakran*, *mindig* válaszok megjelölésével. Előfordulhat, hogy a pedagógus válaszai nem minden esetben tükrözik a pontos tényeket, esetleg elfogult válaszokat ad, de összességében ebben az életkorban ez egy tudományos alapon nyugvó, komplex kérdőív, amely eredménye, úgy véljük, irányadó a gyermekre vonatkozó további fejlesztések meghatározását illetően. A nyelvi megértésre vonatkozóan a kommunikáció vagy egyéb más témakörben (pl. figyelem, észlelés, fogalmak stb.) is található kérdéseket teszi fel a kérdőív (Nyitrai és mtsai., 2021. 59–80. o.).

A 0–1 évesekre vonatkozó kérdések: odafigyel-e a gyermek, ha egy ismerős felnőtt beszél hozzá; figyel-e, keresi-e a szemkontaktust, ha a nevén szólítják; megért-e a gyermek gesztussal, mozdulattal kísért egyszerű utasításokat; egyszerű szóbeli utasításokat megért-e, kéréseket teljesít-e; ismeri-e és meg tudja-e mutatni a testrészeit; rövid ideig oda tud-e figyelni arra, ha más beszél hozzá anélkül, hogy elterelődne a figyelme; kifejezi-e nemtetszését, ha kedvenc dalát nem megfelelően éneklik.

A 2–4 évesekre vonatkozóan arra kell válaszolniuk a pedagógusoknak a gyermekre vonatkozóan, hogy vannak-e a gyermeknek kedvenc mondókái, énekei, meséi; oda megy-e, ha nevén szólítva hívják; gesztus nélkül is könnyen megérti-e a különböző szituációkban elhangzó utasításokat, kéréseket; ölből ülve képes-e több percig mesekönyvet nézni és a mesét hallgatni; a gyermek felismeri-e a háziállatokat, ha azokat megnevezik; érti-e a *nem* szó jelentését; jó ritmusérzéke van-e; érti-e a saját magára utaló névmásokat (pl. én, enyém); érti-e a birtokos szerkezeteket; megérti-e a többes számot; két vagy három lépésből álló kéréseket meg tud-e oldani; megérti-e a közléseket.

A 2–4 és 5–7 évesekre is vonatkozóan tartalmazza a kérdéssor a következőket: a színek közül a fehéret, feketét, kéket, pirosat, sárgát és a zöldet felismeri-e; megérti-e a kapott feladatokat; a meséket, történeteket, illetve az azokban lévő összefüggéseket átlátja-e; megérti-e a legtöbb, a legkevesebb fogalmait; követi-e a két lépésből álló utasításokat (3 lépésből állóval együtt szerepel az 5–7 éveseknél).

Az 5–7 évesekre vonatkozó kérdések: felismeri-e a gyermek a szinonimákat és az ellentétes értelmű szavakat; egyszerű szimbólumokat (pl. stoptábla), jeleket megért-e (pl. nyilak); felismeri-e az ábécé betűit; el tudja-e mondani, milyen messze lakik az óvodától, hogy tud eljutni oda; érti-e az idő fogalmát (a másodpercektől a hetekig); érti-e a tréfát (Nyitrai és mtsai., 2021. 59–80. o.)? Az érti-e a tréfát, nem biztos, hogy éppen beszéddel kapcsolatos tréfára vonatkozik, de esetleg arra is vonatkozhat. Más, hasonló beszédértésre is vonatkoztatható kérdéseket is találhatunk a feladatsorban, de talán ott a feladatsor alkotóinak a hangsúlya inkább más területekre helyeződött, ezért itt azokat nem tárgyaljuk.

Beszédfeldolgozást vizsgáló eljárások, feladattípusok összegző táblázata

A beszédészlelés eredményeit tekintve megfogalmazható, hogy a DIFER (értelmes és álszó párok eredménye szerinti beszédhanghallás) és a GMP17 (álszó párok) adatai alapján igazolható, hogy a *képzési hely* (pl. bev-gev, muf-nuf), *mód* (pl. ceb-szeb) és *zön-gesség* (azsá-asá, kom-gom) szerinti megkülönböztetés képessége a tipikus fejlődésű gyerekeknél első osztályban beéri 100 vagy közel 100%-os szintre, míg az időtartam szerinti megkülönböztetés a GMP-kutatásban 40%-nak lett helyes elsőben, a DIFER szerint pedig átlagosan 88%-os teljesítményt értek el a gyerekek, tehát ez a többi terület fejlődéséhez képest igen lassú fejlődést mutat. A DIFER szerint az időtartam-megkülönböztetés képessége harmadikra beéri, a GMP szerint viszont ekkorra a magánhangzók időtartamának észlelése 75%-os helyes eredményt, a mássalhangzók időtartama kb. 87%-os helyes eredményt mutat csak (Gósy, 2006a. 155. o.). Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy spontán éréstől van-e szó, vagy az iskolai tananyag során megvalósult célirányos gyakorlás hatására tapasztalható-e a fejlődés. Ebből az következik, hogy ebben az időben ez a terület óvodásoknál spontán fejlődik és fejleszthető is, míg az időtartam-megkülönböztetés képessége általánosan lassabban fejlődik, de idegrendszeri érését tekintve már van olyan 5 éves óvoda, aki 100%-osan meg tudja eszerint is különböztetni a hangokat. Vagyis mind a szülőknek, mind a pedagógusoknak ezt a nyelvspecifikus sajátosságot – vagyis azt, hogy a magyarban az időtartamnak jelentésmegkülönböztető szerepe van (pl. halom-hallom, örül-örül) – szem előtt kell tartaniuk, tudatosabban kell figyelniük saját beszédükre, illetve a gyermekek mondókatanításakor ennek külön hangsúlyt kell kapnia, direktbben fejlesztendő területnek kell lennie. A GMP17 szerinti kutatás az l-r megkülönböztetés képességét emelte még ki, tekintve, hogy az 8 éves kor után nem mutatott fejlődést, illetve visszaesést mutatott.

A következőkben egy táblázatban (1. táblázat) összegezzük a fenti tesztek alapján, hogy milyen beszédészlelést és beszédmegértést, illetve ezek kombinációját is vizsgáló teszteket használnak az óvodásoknál. A táblázatban lévő egyes feladatok elkülönítése időnként csak a hangsúlyeltolódások miatt jött létre, nem minden esetben különíthetők el egymástól, pl. nyelvtani morféma és nyelvtani szerkezetek megkülönböztetése. A Gyermekegyüttélés kérdőív feladatait nem tettük bele a táblázatba, mert az nem a gyermek aktuális teljesítményét méri, hanem pedagógus általi megfigyelés alapján szűr, így ennek a tesztnek a táblázatba való beépítése igen nehézkes volna, ugyanakkor rendkívül fontos információkat tartalmaz ez a teszt is a gyermek beszédmegértési teljesítményére vonatkozóan, ahogy fentebb részleteztük.

A táblázatban szereplő tesztek alkalmazásához röviden megismételjük, hogy mely teszt milyen életkorú gyermekeknek ajánlott: KOFA 8–48 hó; SZÓL-E? 5–6 év; DIFER 4–8 év; MSSST 4;6–6;11; Sindelar–Zsoldos 5–7 év; TROG-H 3–14 év; GMP 3–13 év; TOKEN 3 éves kortól; Juhász–Bittera 2–3 éves kortól; Iskolába lépő és első osztályos: 5–7;5 év.

	Feladattípusok	Szűrőeljárás példákkal
Beszédészlelés	Hang, hangok felismerése, kihallása szóban	SZÓL-E? 8. hangtani tudatosság teszt, pl. Van 's' a sapka szóban? Sindelar–Zsoldos 6., pl. Hallod-e benne a „ke” szócskát? Kefe.
	Álszavak hallás utáni megkülönböztetése	DIFER beszédhanghallási teszt, értelmetlen hangsorok, egyforma vagy nem egyforma eldöntése, pl. ceb-szeb. SZÓL-E? 3 álszó-megkülönböztetés: pl. usu-ucsu Sindelar–Zsoldos-vizsgálat 5.: Értelmetlen szótagpárok megkülönböztetése, pl. sít-szít. GMP17 beszédhang-differenciálás vizsgálata, pl. ib-íb.
	Rímfelismerés	Iskolába lépők... HTT, rímfelismerés, rímel vagy nem rímel: három-párom.
Beszédészlelés+ beszédértés	Értelmes szavak hallás utáni megkülönböztetése (ide olyan példákat hozunk, amelyek a tesztekben értelmes szópárként vannak feltüntetve, egy óvodásnak nem feltétlen jelentéssel bíró hangsorok megkülönböztetése, tehát álszavakként is működhet az egyik elem)	DIFER beszédhanghallás, képekre mutató „értelmes szavak”, pl. hold-holt, hidra-hídra, agya-alya. DIFER beszédhanghallás, „értelmes szavakkal”, egyforma vagy nem egyforma eldöntése, pl. éber-éger. Sindelar–Zsoldos-vizsgálat 4. pl. géz-gáz.
Beszédértés-szóértés	Szóértés	DIFER beszédhanghallás, értelmes szavak, képre mutató, pl. pont-bont. DIFER beszédhanghallás, értelmes szavakkal, egyforma vagy nem egyforma eldöntése, pl. zsír-sír. SZÓL-E? 2. szóemlékezet, pl. nyak-szék-tó-láb. Sindelar–Zsoldos-vizsgálat 4., pl. tyúk-lyuk. KOFA–1, KOFA–2: különféle kategóriákba, szócsoporthoz tartozó szavak megértése, pl. autó, baba.

	Feladattípusok	Szűrőeljárás példákkal
		Juhász–Bittera-féle megkésett beszédfejlődés vizsgálata Főnevek és Igék: a tárgyak/képek közül a megnevezettet kell kiválasztani, pl. ágy, dió.
	Szófelismerés szövegben	Sindelar–Zsoldos-vizsgálat 18., pl. Koppants, ha hallod a történetben a <i>kutya</i> szót!
Beszédértés-mondatértés	Milyen mondatokat ért meg	KOFA–1, KOFA–2, KOFA–3, pl. Ne nyúlj hozzá!
	Nyelvtani morfémák megértése, viszonyyszók megértése	SZÓL-E? 5. b nyelvtani morfémák (ragot, névutót tartalmazó) mondatok értésének vizsgálata cselekedtetéssel, pl. Vedd el az asztal alól, ami ott van! DIFER relációszőkincs (rámutatásos választ kér), pl. <i>Mutasd meg, melyik galamb van fent/bent...!</i> Iskolába lépők... Grammatikai tudatosság, pl. Jól mondta a kisfiú? Este hamar elaluszta.
	Nyelvtani szerkezetek megértése	DIFER Tapasztalati összefüggés-megértés, pl. Mit gondolsz, csak akkor esik az eső, ha felhő van az égen? (Csak akkor.) Okozhatja élelemhiány az állatok elpusztulását? DIFER Elemi számolási készség műveletek pálcikákkal rész, pl. A 20-ból annyit vegyél el, hogy 16 maradjon! TROG-H mondatok értésének vizsgálata, többszörös választás képre mutatóval, pl. A férfi kergeti a kutyát. GMP16 mondatértés vizsgálata képre mutatóval. Iskolába lépők... Grammatikai tudatosság, pl. Jól mondta a kisfiú? Karcsinak van egy okos kutya.
	Instrukciókövetés	MSSST Parancskövetés 1. (mozgásos választ vár), pl. Tedd ezt a ceruzát a fejed fölé, azután mögéd! MSSST Parancskövetés 2. (rajzos választ vár), pl. Rajzolj egy csillagot a lapod bal felső sarkába!

	Feladattípusok	Szűrőeljárás példákkal
		Token, pl. Érintsd meg a sárga kört és a piros négyzetet! Juhász–Bittera Mondatmegértés első szint 1., 2., 3. labdával vagy kisebb tárgyakkal végzendő feladatok, pl. Rakd a cipőt a lapátra!
Beszédértés- szövegértés		DIFER Szocialitás: Erkölcsi érzék, egyszerű és alá-, illetve mellérendelést tartalmazó összetett mondatok, rövid történetek megértését várja, pl. Sanyi a barátjával játszott... DIFER Tapasztalati következtetés (mondatbefejezést vár), pl. Ha elesek, akkor piszkos leszek; és ha piszkos leszek, akkor kikapok. Tehát ha elesek, akkor... (kikapok). GMP12 mesehallgatás után szövegértésre vonatkozó kérdésekre vár szóbeli választ.
	Instrukció követése	DIFER Elemi számolási készség, Műveletek pálcikákkal, pl. Most kirakok neked 10 pálcikát. Vegyél hozzá annyit, hogy 12 legyen!

1. táblázat: Az iskoláskorig használható, beszédészlelést és beszédmegértést vizsgáló tesztek feladattípusai és azok tesztekben való megjelenése

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna (2006): *Az olvasás múltja és jelene: az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Adamikné Jászó Anna (2019): A helyesírás és az olvasástanítási módszer összefüggéséről. In: Bozsik Gabriella és Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: helyesírásról sokszínűen: a 2015-ös és a 2017-es Nagy J. Béla helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok*. Líceum, Eger. 33–49. https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4790/1/33_49.pdf (2024.05.12.)
- Bittera Tiborné (2007): *A megkésett beszédfejlődés terápiája: tanári segédanyag az Én is tudok beszélni 1 című munkatankönyvhöz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Blomert Leo és Csépe Valéria (2012): Az olvasástanulás és -mérés pszichológiai alapjai. In: Csapó Benő és Csépe Valéria (szerk.): *Tartalmi keretek az olvasás diagnosztikus értékeléséhez*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 17–85. http://pedagogus.edia.hu/sites/default/files/olvasas_tartalmi_keretek.pdf (2024.05.12.)
- Csányi Yvonne (2017): Három új nyelvi teszt. *Gyógypedagógiai Szemle*, **45**, 1. sz. 74–78.
- Csépe Valéria (2006): *Az olvasó agy*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csépe Valéria, Szűcs Dénes és Lukács Ágnes (2002): Beszédészlelés és a nyelvi rendszer – fejlődés és fejlődési zavar. In: Czigler István, Halász László és Marton L. Magda (szerk.): *Az általánostól a különös*. Gondolat Kiadó, MTA Pszichológiai Kutatóintézet, Budapest. 109–131.

- Gósy Mária (2006a): A beszédhangok megkülönböztetésének fejlődése. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszéd kutatás 2006. Tanulmányok Vértés O. András emlékére*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratórium, Budapest. 147–159.
- Gósy Mária (2006b): *GMP-diagnosztika: a beszédészlelés és a beszédmegértés folyamatának vizsgálata, fejlesztési javaslatok*. Nikol Kiadó, Budapest.
- Hegedűs Hanga, Horváth Péter és Radics Márta (2021): Értelmileg akadályozott, 1–8. osztályos általános iskolai tanulók receptív nyelvi képességeinek vizsgálata TROG-H teszt segítségével. *Fogyatékoság és Társadalom*, 7. 1. sz. 28–43. DOI: [10.31287/FT.hu.2021.1.3](https://doi.org/10.31287/FT.hu.2021.1.3)
- Juhász Ágnes (2007): Token beszédmegértési teszt gyermekeknek. In: Juhász Ágnes (szerk.): *Logopédiai vizsgálatok kézikönyve + Logopédiai vizsgálatok melléklete*. Logopédiai Kiadó, Budapest. 169–176.
- Juhász Ágnes és Bittera Tiborné (1993): *Képanyag a megkésett/akadályozott nyelvi fejlesztéshez*. Logopédia Kiadó, Budapest.
- Juhász Ágnes és Bittera Tiborné (2007): A megkésett/akadályozott beszéd- és nyelvi fejlődés vizsgálata. In: Juhász Ágnes (szerk.): *Logopédiai vizsgálatok kézikönyve + Logopédiai vizsgálatok melléklete*. Logopédiai Kiadó, Budapest. 21–39.
- Juhász Valéria (2017): A literációs tudatosság kialakulása az olvasástanulás előtt. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 26. 12. sz. 38–44.
- Juhász Valéria (2020): A beszéd- és értelemgyakorlatok tantárgy célja, tartalma és módszertana Nagy László vezérkönyve alapján. In: Juhász Valéria és Sulyok Hedvig (szerk.): *Kommunikáció- és beszédfejlesztés a gyakorlatban*. SZTE JGYPK Magyar és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 82–102. <https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/27704/> (2024.05.12.)
- Juhász Valéria (2023a): *A beszédfejlődés segítése, a nyelvi tudatosság fejlesztése a sikeres olvasásért és tanulásért. Papír-ceruza-dobókocka játékgyűjteménnyel óvodásoknak és kisiskolásoknak*. JGYF Kiadó, Szeged.
- Juhász Valéria (2023b): A szintaktikai tudatosság fogalma, szerepe az olvasásértésben és vizsgálati módszerei. In: Balázs László (szerk.): *Fenntarthatóság a kommunikáció oktatásában*. Hungarovox Kiadó, Budapest. 75–88. http://www.jgypk.hu/tanszek/alknyelv/wp-content/uploads/2023/05/TK_15-75-88.pdf
- Kádár Kitti, Hódi Ágnes és Soós Katalin (2021): A diszlexiára való hajlam kiszűrésének lehetőségei az óvodában. *Módszertani Közlemények*, 61. 2. sz. 153–172.
- Kálmán László és Tóth Edit (2021): Óvodapedagógusok, tanítók és szülők vélekedései az iskolakészültségről. *Iskolakultúra*, 31. 9. sz. 3–24. DOI: [10.14232/ISKKULT.2021.09.3](https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.09.3)
- Kas Bence, Lőrík József és Bertalan Regina Frida (2017): A korai nyelvi-kommunikációs fejlettség új mérőeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár 3. (KOFA–3) alapjai és gyakorlati alkalmazási lehetőségei. *Logopédia*, 2. 1. sz. 41–56.
- Kas Bence, Lőrík József, M. Bogáth Réka, Sz. Vékony Andrea és Sz. Mályi Nóra (2012): *SZÓL-E? Szűrőeljárás az óvodáskori logopédiai ellátáshoz. Útmutató*. Logotech, Székesfehérvár.
- Kas Bence, Lőrík József, Szabóné Vékony Andrea és Komárominé Kasziba Henrietta (2010): A korai nyelvi fejlődés új vizsgálóeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA) bemutatása és validitási vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle*, 38. 2. sz. 114–125.
- Kas Bence és Sósne Pintye Mária (2019): Early Linguistic Indicators of Later Reading Achievement in Kindergarten Practice and Theory in Systems of Education, 14. 1. sz. 23–31.
- Lakatos Katalin (2000): *Szenzomotoros szemléletű vizsgálatok: az állapot és mozgásvizsgáló teszt*. BHRG Alapítvány, Budapest.

- Lőrík József (2013): Az írott nyelv zavarai, diszlexia, diszgráfia. In: Hirschberg Jenő, Hacki Tamás és Mészáros Krisztina (szerk.): *Foniátria és társtudományok: a hangképzés, a beszéd és a nyelv, a hallás és a nyelés élettana, kórtana, diagnosztikája és terápiája*. 2. köt. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 118–122.
- Lőrík József és Májericsik Edit (2015): *Iskolába lépő és 1. osztályos gyermekek néhány olvasási-írasi alapképességének vizsgálata. Instrukciós füzet és vizsgálati jegyzőkönyv*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest.
- Pléh Csaba, Palotás Gábor és Lőrík József (2002): *Nyelvfejlődési szűrővizsgálat (PPL)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lukács Ágnes, Győri Miklós és Rózsa Sándor (2011): *TROG Kézikönyv*. OS Hungary, Budapest.
- Lukács Ágnes, Győri Miklós és Rózsa Sándor (2013): TROG-H: új sztenderdiszált módszer a nyelvtani megértés fejlődésének vizsgálatára. *Gyógypedagógiai Szemle*, **41**. 1. sz. 1–22.
- Menyuk Paula és Chesnick Marie (1997): Metalinguistic Skills, Oral Language Knowledge, and Reading: *Topics in Language Disorders*, **17**. 3. sz. 75–87. DOI: [10.1097/00011363-199705000-00008](https://doi.org/10.1097/00011363-199705000-00008)
- Nagy József (1980): *5–6 éves gyermekeink iskolakészültsége*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy József, Józsa Krisztián, Vidákovich Tibor és Fazekasné Fenyvesi Margit (2004): *Az elemi alapképességek fejlődése 4–8 éves életkorban. Az eredményes iskolakezdés hét kritikus alapképességének országos helyzetképe és a pedagógiai tanulságok. DIFER programcsomag*. Mozaik, Szeged.
- Nyitrai Ágnes, Korintus Mihályné, Hajdúné Holló Katalin, Józsa Krisztián, Rózsa Sándor és Kereki Judit (2021): *A Gyermekfejlődési kérdőív alkalmazása a bölcsődében és az óvodában. Családbarát Magyarország Központ*, Budapest. https://gyermekut.hu/pdf/Gyermekfejlodesi_kerdoiv_alkalmazasa_online_220217.pdf (2024.05.12.)
- Pléh Csaba (2014): A mondatmegértés folyamata. In: Pléh Csaba és Lukács Ágnes (szerk.): *Pszicholingvisztika*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 251–286.
- Sedlak Franz és Sindelar Brigitte (1998): „De jó, már én is tudom!” I–II. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest.
- Torda Ágnes (2015): *A logopédia ellátás szakszolgálati protokollja*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/pedagogiai_szakszolgalat/logopedia-ellatas-szakszolgalati-protokoll.pdf (2024.05.12.)
- Uhrin Dorottya (2023): *Az ötéves kori logopédiai szűrések hazai gyakorlatának vizsgálata*. Diplomadolgozat (BA/Bsc). Kézirat Szegedi Tudományegyetem, Szeged <https://diploma.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/139939/> (2024.05.12.)
- Vakula Tímea (2013): Kísérlet a munkamemória, a szókincs és a szövegértés összefüggéseinek a jellemzésére 3–8 éves korban. *Anyanyelv-pedagógia*, **6**. 3. sz. <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=468> (2024.05.12.)
- Vekerdi Iréne (1998): Nyelvi játékok az óvodában. A beszédhang-megkülönböztető képesség és készség fejlesztése. *Beszédgyógyítás*, **7**. 2. sz. 15–77.
- Zentai Gabriella, Hajdúné Holló Katalin és Józsa Krisztián (2021): *A gondolkodás fejlesztése 4–8 éves életkorban*. Mozaik Kiadó, Szeged.
- Zsoldos Márta és Sarkady Kamilla (2001): *Szűrőeljárás óvodáskorban a tanulási zavar lehetőségének vizsgálatára: MSSST: Meeting Street School Screening Test = Meeting Street School szűrőteszt*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet, Budapest.